

V **HISTORISCH** G VOORBURG

- Een aards Paradijs
- Geertruyt van Oosten

Van de redactie

Het zal weinigen bekend zijn dat Voorburg lang geleden een half-heilige heeft gehuisvest.

Tegenwoordig hebben velen moeite met het begrip heiligheid, het is niet altijd een gunstige kwalificatie. Neem nu de uitdrukking 'heilig boontje'.

In de Middeleeuwen dacht men anders over 'heilig'. Het was voor menigeen een eer om uit te blinken in deugd en godsvrucht. Geertruyt van Oosten was zo iemand.

Als eenvoudige Voorburgse boerendochter was zij al op jonge leeftijd naar de stad Delft gegaan voor een betrekking als dienst-meisje. Na een afgesprongen huwelijk besloot zij haar verdere leven te wijden aan haar 'hemelse bruidegom' en in een begijnhof te gaan wonen. Daar raakte zij geheel in de sfeer van religieuze vervoering en kreeg zij, evenals de grote inspirator van de mystiek,

Franciscus van Assisi, op Goede Vrijdag 1340 de littekens van Christus' wonden op haar lichaam. Deze wonden bloedden zeven maal per dag en gaven Geertruyt een grote mystieke aantrekkingskracht. Delft werd door dit wonder een bedevaartplaats.

Toch raakte zij na haar dood in het vergeetboek en werd zij nooit heilig verklaard. Wel staat aan de voet van de toren van de Oude Kerk te Delft een beeldje te harer nagedachtenis.

Redactielid Anne Jacobs heeft zich verdiept in de achtergronden van 'de eerbiedwaardige maagd van Voorburg' en het resultaat van zijn inspanning vindt u in deze aflevering van Historisch Voorburg.

Een geheel ander 'wonder van Voorburg' wordt beschreven in het artikel betreffende Het Paradijs, een tuinderij die tot 1930

ter hoogte van de tegenwoordige Paradijsstraat was gelegen.

Auteur Rolf van der Krogt is er in geslaagd op boeiende wijze de geschiedenis van dit bedrijf te beschrijven. Zo verhaalt hij van het beroep van blommesier en de drama's die zich op de tuinderij hebben afgespeeld. Hij heeft daarbij gebruik gemaakt van zeer uiteenlopende bronnen om deze familiegeschiedenis gestalte te geven. Zijn bijdrage vormt een welkome aanvulling op de lokale geschiedenis van Voorburg.

Het verheugt de redactie van Historisch Voorburg dat Gerard Langerak, welbekend in de vereniging, heeft willen toetreden tot haar kleine gelederen. Het nu gevormde redactionele viermanschap hoopt u nog vele malen bijzonderheden over de historie van onze mooie en oude gemeente te kunnen voorleggen.

Inhoud

Van de redactie	3
Geertruyt van Oosten	4
Een aards Paradijs	18
Colofon	30

*Foto omslag:
De Broeksloot bij tuinderij
Het Paradijs, 1903.*

Geertruyt van Oosten

de eerbiedwaardige maagd van Voorburg

Ze staat te boek als de heilige Geertruyt, oftewel S. Gertrudis ab Oosten, maar officieel heeft zij niet eens recht op die naam. Ze heeft wel een dag toegewezen gekregen op sommige heiligenkalenders (6 januari), maar eigenlijk is haar eernaam niet hoger dan 'Eerbiedwaardige Maagd'. Ze leefde een eeuw eerder dan de befaamde Liedewij (of Lidwina) van Schiedam, die haar –naar menselijke maatstaven– niet overtrof met nog indrukwekkender blijken van heiligheid, maar die in 1890 wél heilig is verklaard. Zelfs haar precieze geboortjaar is niet bekend, al zal dat ergens rond het jaar 1320 gelegen hebben. Waarom toch zo weinig bekendheid en eer voor deze venerabele maagd? Toch niet omdat ze uit Voorburg kwam?

De heilige Geertruyt van Oosten, Maagd. Gravure uitgebracht door de weduwe van Jan Cnobbaert ('Vidua Cnobbari'), die zijn werkplaats na zijn dood voortzette. Uit: H. Rosweyde, Het leven der HH. Maeghden. Antwerpen, 1696. Collectie Universiteitsbibliotheek Nijmegen

Het daghet in den oosten

Het befaamde lied met de beginregel 'Het daghet in den oosten' is in maar liefst vier verschillende middeleeuwse versies overgeleverd. De bekendste en waarschijnlijk oudste versie van het lied gaat over een meisje wier geliefde gedood is door een jaloerse rivaal. Zij vindt niemand die haar wil helpen bij de begrafenis en verzorgt de geliefde dode dan maar zelf. 'Si nam hem in haren armen, / Si custe hem voor den mont / In eender corter wijlen / Tot also menigher stont'. Met zijn zwaard graaft zij hem een graf en begeeft zich na de begrafenis in een klooster, waar zij 'Met haer daer stemme' de mis zingt en 'Met haer sneewitten handen' het klokje luidt. Van dit lied is de tweede versie afgeleid, die op dezelfde melodie gezongen kon worden. Het is een religieuze bewerking, waarin het meisje is vervangen door de vrome ziel en haar gedode minnaar door de gekruisigde Jezus, die voor de zonden van de menselijke ziel is gestorven. Een derde versie is weer geheel een werelds liedje over een jongeling en een vrouw die stiekem een nacht lang in elkaars armen liggen, totdat ze afscheid moeten nemen, omdat het in het oosten daagt.

Het vierde, weer religieuze lied, is hiervan opnieuw een bewerking. De stiekem vrijende vrouw is nu veranderd in een jonkvrouw die door een engel opgeroepen wordt niet te lang te slapen, maar haar aandacht te richten op haar beminde Jezus, die voor haar heeft geleden.

Geertruyt van Oosten zou volgens sommigen de tweede versie van 'Het daghet in den oosten' hebben geschreven, al is dit allerminst zeker. Het kan ook zijn dat zij de eerste, toen al bekende versie in Delft ten gehore heeft gebracht. De derde en vierde versie zijn van later tijd, van ná Geertruyt.

Het levensverhaal van Geertruyt is overgeleverd in een aantal bronnen uit de 15e, 16e en 17e eeuw, die duidelijk onderling afhankelijk zijn en samen teruggaan op een nu verloren gegaan handschrift. De meest uitgebreide beschrijving van haar leven wordt geboden door de *Generale Legende der Heylighen* (1619) van de hand van de jezuïeten Petrus Ribadineira en Heribert Rosweyde. Daarin begint haar verhaal als volgt:

De heylighe Maghet Geertruyt van Oosten is in Hollandt in een dorp Voorborgh liggende half-wegen 's Gravenhaghe ende Delft geboren, van ouders die landtneeringhe

deden, ende is van deselve in alle simpelheyt opgebrocht. Ze was dus een eenvoudige boerendochter uit Voorburg, maar wel een meisje dat bij het opgroeien opviel, en niet alleen door haar schranderheid. Er leek iets bijzonders met haar aan de hand te zijn. Haar ouders hadden het niet breed. Toen Geertruyt de kinderen ontgroeid was, begaf ze zich daarom naar de nabije stad, naar Delft, om zich in eenighen dienst te begeven, waarschijnlijk als dienstmeid bij particulieren. Ze was een erg vroom meisje, met weinig belangstelling voor de wereld van alledag. Bij haar werk kon ze helemaal opgaan in over-

peinzingen over het geloof. Het diepe vertrouwen dat zij in God stelde, bepaalde haar karakter en gedrag. Ze was blijmoedig en maakte op iedereen een vrolijke en vriendelijke indruk.

In Delft leerde ze twee andere meisjes kennen, Lieltke en Dieuwier, die dezelfde diepe overtuiging hadden. Samen met hen mocht ze graag liedjes zingen, niet alleen in huis, maar ook in het openbaar, op de bruggen van de stad en op andere geschikte plaatsen. Haar achternaam Van Oosten zou zij, zo beweren haar levensbeschrijvers, te danken hebben aan het feit dat zij dan vaak een liedje zong, in het welk dat wordeken Oosten in stondt. De omstanders zouden haar op grond daarvan Geertruyt van Oosten zijn gaan noemen.

In later tijd is er door literatuurhistorici heel wat geschreven over dit detail uit haar leven. Men meende dat Geertruyt het vermaarde middeleeuwse liefdesliedje *Het daghet in den oosten* tot een religieus lied zou hebben omgewerkt. Anderen meenden dat zij de tekst niet zozeer had omgewerkt, maar dat zij bij het zingen van het oorspronkelijke liedje dacht aan een religieuze uitleg van de woorden. Het liefdesliedje over een meisje en haar gedode minnaar zou zo in haar gedachten omgevormd zijn tot een religieus lied over haarzelf en haar verlangen naar haar geliefde en gekruisigde Heiland. Deze voorstelling van zaken kan in verband worden gebracht met

Het eerste couplet op muzieknoten, in een door J.A. Alberdingk Thijm bewerkte versie bij zijn 'Geertruide van Oosten'.

In: Aurora. Jaarboekje voor 1852

Het daghet in den oosten

een oudt liedeken

6

'Het daghet in den oosten,
Het lichtet overal.
Hoe luttel weet mijn liefken,
Och, waer ick henen sal.

Och waren 't al mijn vrienden,
Dat mijn vianden zijn,
Ick voerde u uyt'en lande,
Mijn lief, mijn minnekijn!

'Dat 's waer soudi mi voeren,
Stout ridder, wel gemeyt?
Ic ligge in myns liefs armkens,
Met grooter waerdicheyt!

'Ligdy in uws liefs armen?
Bilo! ghi en segt niet waer!
Gaet henen ter linde groene;
Verslegghen so leyt hi daer!

T'meyken nam haren mantel
Ende si ghinc eenen ganck
Al tot'ter linde groene,
Daer si den dooden vant.

'Och ligdy hier verslagghen,
Versmoort al in u bloet?
Dat heeft gedaen u roemen
Ende uwen hoogghen moet.

Och ligdy hier verslagghen,
Die mi te troosten plach?
Wat hebby mi ghelaten
So menighen droeven dach!

T'meyken nam haren mantel
Ende si ghinck eenen ganck
Al voor haers vaders poorte,
Die si ontsloten vant.

'Och is hier eenich heere
Oft eenich edel man,
Die mi mijnen dooden
Begraven helpen can?

Die heeren swegghen stille,
Si en maecten gheen geluyt;
Dat meysken keerde haer omme,
Si ghinc al weenende uyt.

Si nam hem in haren armen,
Si custe hem voor den mont
In eender corter wijlen
Tot also menigher stont.

Met sinen blancken swaerde
Dat si die aerde op groef
Met haer sneewitten armen
Ten grave dat si hem droech.

'Nu wil ic mi gaen begeven
In een cleyn cloosterkijn
Ende draghen swarte wijlen
Ende worden een nonnekijn.'

Met haer clae stemme
Die misse dat si sanc,
Met haer sneewitten handen
Dat si dat belleken clanc.

(tweede versie)

'Het daghet in den oosten,
Die maen schijnt overal,
Hoe geeme soude ick weten,
Waer mijn siel varen sal!

Och siele, vry edel siele,
Nu gaghet eenen ganck,
Al tot den boom des cruyden,
Aenmerck wie daaraan hangt.'

Die siele, die keerden haer omme
In also corter stont,
Daer sach sy haeren gheminden
Bebloet, so seer doorwont.

'O Jesus, soete Heere,
Hoe sijdy aldus ontdaen,
Dat ghi dat bitter liden
Om minentwil hebt ontfien?

'Och siele, vry edel siele,
Tis al om u geschiet;
Dus moochdy allen u liden
Om my achten voor niet.

Nu gaghet tot minen handen,
Ontfangt mijn gracie daer
Ende steltse badt te wercke
Ende leefter beter naer.

Nu gaghet tot minen voeten,
Aenmerck die wonden soo groot,
Ick vergeve u allen u sonden
Al door mijn bitter doot.

Nu gaghet tot mijnder siden.
Aenmerck die wonden soo diep,
Wilt daer alijt in bliven,
Mijn alderliefste lief.

Nu gaghet tot minen hoofde,
Aenmerck die croone soo groot,
Sy is bespreyt met bloede,
Met minen bloede so root.

Die croone die suldy draegghen
In uwer herten diep,
Daeraen so sal men mercken:
Ghi sijt mijn liefste lief.'

Al aen den boom des cruyden
Soo hinc die iongelinck
Hy riep soo luyt van binnen:
'Vervult es alle dinck.'

Soo wie met swaren sonden,
Met sonden es bevaen,
En willet u niet versagghen,
Maer willet tot hem ghaen.

de middeleeuwse mystieke vroomheidsbeleving, waarin men zocht naar een zeer persoonlijke band met God. De relatie van de gelovige met Jezus kon daarbij uitgroeien tot een liefdesband tussen de verliefde ziel en de geliefde Zoon van God, tot een welhaast fysieke verbintenis tussen bruid en Bruidegom ook. Een eeuw vroeger dan Geertruyt dichtte de vermaarde Brabantse mystica Hadewijch in deze geest haar religieuze liefdespoëzie.

Hoe dan ook, Geertruyt zong in het openbaar en verwierf daarmee plaatselijke roem in Delft. Ze kwam ook in de Delftse herbergen en ontmoette daar eens een jongeman die haar wel beviel. De twee werden verliefd op elkaar en dat leidde tot huwelijksplannen. Er was sprake van *ghelofte ende ondertrouw*. Standvastig bleek de liefde van de jongeling echter niet te zijn, want toen hij een ander ontmoette, wees hij Geertruyt af en maakte bekend met die ander te willen trouwen. Meerdere malen probeerde Geertruyt het meisje te bewegen van het huwelijk af te zien en haar haar geliefde niet af te nemen, maar haar smeekbeden hadden geen succes.

Het begijnhof

Het toch al niet grote vertrouwen van de vrome Geertruyt in de zaken van deze wereld kreeg hiermee de genadeslag. Na de beproeving die het bedrog van haar *wereltlijcken bruydegom* voor haar betekende, besloot zij zich

voortaan alleen nog toe te vertrouwen aan haar *hemelschen bruydegom*. Zij richtte zich tot de overste van het Delftse begijnhof en kreeg toestemming haar verdere leven onder de begijntjes te verkeren.

Haar overgang naar het begijnhof betekende voor haar een radicale breuk met het verleden. Ze raakte vervuld van zondebesef. In tranen biechtte ze talrijke malen haar zonden voor God en de priester. Veertien dagen en nachten deed ze niet anders dan huilen en gedurende die periode *waeren hare tranen haar broodt gheworden*. Door een openbaring van God kreeg ze te verstaan dat al haar zonden haar nu vergeven waren. Nadien leidde Geertruyt een *onbesmet leven* van gewillige armoede. Ze voorzag in haar levensbehoeften door te bedelen langs de deuren.

Verschimmeld brood en wei van melk

Intussen was de vrouw van haar vroegere verloofde in verwachting geraakt. Toen de tijd van de geboorte zich aankondigde, deden zich echter ernstige complicaties voor, waardoor de vrouw hevige pijnen leed en haar kind maar niet ter wereld kon brengen. Dit was *de straffe van een houwelijck qualijck aengegaen*, weten Geertruyts levensbeschrijvers. Pas toen Geertruyt naar haar smeken was komen luisteren, haar vergiffenis had geschonken en voor de gekwelde kraamvrouw had gebeden, namen de pijnen af en kwam het kind gezond ter wereld.

Gesterkt door deze gebeurtenis gaf Geertruyt zich steeds meer over aan haar religieuze vervoe-ring. Eens werd zij aangetroffen, roerloos zittend op een stapel turven bij de achterdeur, helemaal opgegaan in haar diepe gedachten en doof voor haar omgeving. Soms bleef ze wel vijf of zes weken in haar celletje in het begijnhof en nam daarna slechts *verschimmelt ende hart broot* en *weye van melck, oft anderen slechten dranck* tot zich. Haar gedachten cirkelden slechts om haar eeuwigen *ende onsterffelijcken Coninck*. Ze bracht vele doorwaakte nachten door en werd dan uitgedaagd door de duivel,

De toegangspoort tot het begijnhof (in Delft spreekt men van het Bagijnhof) aan de Oude Delft. Het sterk verweerde reliëf stelt Johannes op Patmos voor.

Foto auteur

Geertruyt van Oosten.
Anonieme houtsnede, afgedrukt
bij haar levensverhaal in
Cornelius Aurelius' Divisie-
kroniek. Leiden, 1517.
Collectie Koninklijke Bibliotheek,
Den Haag

die schreeuwend en tierend aan haar kleding trok. Geertruyt joeg hem op de vlucht door hem te herinneren aan zijn roemloze val uit de hemel. Hij ontstak daarover in razende woede en nam haar op, hoog in de lucht, maar moest haar ongedeerd terugzetten op de aarde, omdat Christus haar beschermde. Wetend dat zij erg van kinderen hield, nam de duivel daarop de gedaante van een huilend kleintje aan, maar Geertruyt was op haar hoede. Toen er een arm, schreiend kind bij haar kwam klagen, wees zij het onverbiddelijk de deur met de uitroep *Gaet van hier, ghy boosen duyvel!*

Kerstmis en Goede Vrijdag

Bij haar vrome overpeinzingen en gebeden volgde Geertruyt de kerkelijke kalender. Toen het adventstijd werd concentreerde zij zich geheel op de naderende komst van het Kind. Telkens en telkens weer liet zij haar gedachten gaan over het wonder van de menswording van God, zijn armoede en zijn geboorte uit de maagd Maria. Tegen Kerstmis was zij zo geheel vervuld van deze gedachten en van haar gevoelens van blijdschap, dat zij meende het kleine kind Jezus te kunnen aanraken en met hem te kunnen spelen. Toen deed zich een wonder voor: zij voelde haar borsten zwellen en was in staat melk te geven. Deze bijzondere toestand van genade duurde een kleine anderhalve maand, van Kerstmis tot het feest van Maria Lichtmis (2 februari).

Haar vriendin Lieltke, die net als Dieuwer bij Geertruyt in het Delftse begijnhof was gaan wonen, kreeg op zekere dag een goddelijke ingeving en begreep dat Geertruyt een nog grotere en blijvender gunst ten deel zou vallen. Toen zij Geertruyt deze voorspelling had gedaan, bond deze haar echter op het hart er in het vervolg over te zwijgen. Zij meende dat zij een grote zondaresse was, *ydel van alle deughden zelfs*, en dat zij daarom niet op een nieuwe weldaad zou mogen hopen. Ze verbood haar vriendin zelfs haar nog eens te storen in de rust van haar dankbaarheid na de voorgaande blijken van genade.

In het volgende jaar, het jaar 1340, bleek Lieltkes voorspelling toch uit te komen. Eens had Geertruyt zich in haar kamer nederig op de grond uitgestrekt voor het kruisbeeld, om opnieuw volgens haar wens op te kunnen gaan in gedachte en gebed. Het was de nacht voor Goede Vrijdag en uiteraard volgde zij ook nu

haar gewoonte haar gedachten vooral te sturen naar de gebeurtenissen van die dag in Jezus' leven. Ze probeerde zich in opperste concentratie in te leven in zijn *alder-wreedste ende schrickelijckste tormenten* en in zijn lijden aan het kruis. Toen zij zo intens trachtte zich in zijn pijniging te verplaatsen, voelde zij zich opeens overgoten met eene *wonderlijcke devotie ende godt-vruchticheydt* en zij ervoer dat zij in haar handen, haar voeten en haar zijde de aftekening van de vijf wonden van de gekruisigde ontving. Nadat zij hierna wat tot zichzelf was gekomen, riep zij haar vriendin om het wonder te komen aanschouwen. Verbijsterd bekeek Dieuwer de stigmata in Geertruyts handen, voeten en zij en dankte God voor dit nieuwe mirakel. Uit de littekens vloede zeven maal daags bloed, juist op het uur van de zeven gebedsgetijden.

Een pijnlijk besluit

Uiteraard kon zo'n wonder niet geheim gehouden worden binnen de muren van het Delftse begijnhof. Uit Delft, maar ook uit de omtrek en uit de omringende dorpen en steden kwam een stroom nieuwsgierige gelovigen op gang, die de bloedende wonden met eigen ogen wilden bekijken en vereren. Geertruyt dreigde een bezienswaardigheid te worden.

Na enige tijd bemerkte ze dat de aanhoudende stoet van kijklusti-

gen haar ging hinderen bij haar dagelijkse godsdienstoefeningen. Aan haar gebeden en overpeinzingen kwam ze niet eens meer toe. Bovendien begon ze zichzelf te wantrouwen. Ze was zich immers goed bewust van de listen en lagen van de duivel en van de menselijke zwakheid waarmee ook zij behept was. De warme aandacht van zoveel vrome dagjesmensen plaatste haar in het middelpunt van ieders belangstelling en zij beseftte dat dit maar al te gemakkelijk kon leiden tot zelfingenomenheid. Haar tijdgebrek door het voortdurende bezoek en haar angst voor zondige ijdelheid dreigden tussen haar en haar hemelse Bruidegom te komen. Ze nam daarom een pijnlijk besluit. Ze bad tot Jezus om van haar bijzondere eer ontslagen te mogen worden. Haar gebed werd ten dele verhoord. Wel hielden de bloedingen nu op, maar de littekens bleven zichtbaar, tot het einde van haar leven. Geertruyt voelde een hevige spijt over haar verzoek aan Jezus. Bij de dagelijkse bloedingen had zij voorheen steeds een extatisch genoegen ondervonden dat zij nu moest missen. Ze verlangde zeer naar de terugkeer van die vervoering en verklaarde aan haar medebegijn-tjes nog liever opnieuw de hele dag haar bloedende stigmata aan iedereen te willen tonen dan dit gemis nog langer te moeten verdragen. Het mocht echter niet zo zijn.

Brood, kaas en wonderen

In de volgende jaren van haar leven was Geertruyt seer *cranc van lichaem*. De aard van haar ziekte wordt uit de levensbeschrijvingen niet geheel duidelijk, maar de korte wandeling naar de kerk dwong haar al een drietal malen onderweg te rusten. Ze leidde daarbij een leven van ontbering en contemplatie, *in eene wondere viericheyt der devotien, ende in eene groote strafheyt over haer selven*. Ze at maar af en toe en dan nog weinig voedsel, zodat het verwonderlijk was dat zij daarbij nog zo dik bleef, zo berichten haar levensbeschrijvers met

opvallende openhartigheid.

Geertruyt was en bleef *grof van lichaem*.

Op een keer had ze dan toch eens trek in wat brood en kaas, maar waar moest ze die vinden? God zelf begaf zich voor haar naar een boer buiten Delft en gaf hem in met brood en kaas naar de stad te gaan. De boer liep als vanzelf naar het begijnhof zonder te begrijpen wat hij daar met zijn producten moest doen. Geertruyt doorgrondde echter onmiddellijk de goddelijke bemiddeling achter zijn komst en stuurde Dieuwer naar buiten om het voedsel in ontvangst te nemen en om de

De korte wandeling van het begijnhof naar de kerk. Uiterst rechts de toegangspoort tot het Bagijnhof. Op de achtergrond de toren van de Oude Kerk in Delft.

Foto auteur

man op de hoogte te stellen. Zo at Geertruyt brood met kaas en dankte God.

In de laatste jaren van haar leven volgden nog andere blijken van Geertruyts wondere gaven. Zo bezat zij de gave der helderziendheid en der profetie. Zij voorvoelde dat er een grote slag in de monding van de Maas gestreden zou worden, de slag bij Zwarte-waal tussen de Kabeljauwen en de Hoeken (juli 1351), en wist ook de afloop van de strijd te voorspellen. In diezelfde tijd voorzag zij ook dat een zekere Theodoricus –of Dirk– van Renen buiten Delft gedood zou worden. De man waagde zich later buiten de stad en werd toen zo deerlijk door de Hoekse vijand toegetakeld dat men sijne leden van malcanderen ghesneden in mandekens naer huys moeste dragen.

Aan angstige en berouwvolle nieuw-bekeerde begijntjes kon Geertruyt vergeving van zonden in het vooruitzicht stellen, maar aan een altijd sierlijk geklede vrouw, zekere Elisabeth, lichtveerdigh, ende wereltsch van manieren, voorspelde zij een droevige levensavond. Ooit zou zij voor de wereld een kruis zijn en omgekeerd zou dan de wereld voor haar ook een kruis zijn, hield de eerbiedwaardige maagd haar voor. Later werd deze ijdele Elisabeth inderdaad gekweld door eene gheraecktheyt, zodat zij zich nog alleen strompelend met krukken kon voortbewegen. De adellijke dame Aleyd

Willemans kwam er beter vanaf. Zij was bang voor het Oordeel en de verschrikkingen van de hel en wendde zich ten einde raad tot Geertruyt. Deze ging in haar bijzijn in gebed en kon haar na enige tijd vanuit een extatisch visioen plotseling en met luide stem toeroepen dat zij, door Gods barmhartigheid, gevrijwaard was van de eeuwige verdoemenis. Aleyds echtgenoot zag daar wel iets in en probeerde via Geertruyt voor zichzelf net zo'n begerenswaardig vrijgeleide te krijgen, maar zij ging daar wijselijk niet op in. Het was haar slechts mogelijk te verkondigen wat haar eerst vanuit de hemel was geopenbaard, gaf ze hem ten antwoord. De Voorburgse maagd had zelfs de wonderlijke gave de ontwikkeling van de huizenprijzen te voorzien. Eens raadde zij haar biechtvader Nicolaas van Hodenpijl (priester en kapelaan van de Oude Kerk in Delft, wiens achternaam door Geertruyts levensbeschrijvers minder gelukkig wordt weergegeven met het

6. S. Andreas | S. Gertrudis
Fesulanus. | ab Oosten.

Latijnse *Hondepilius*) nog enige tijd te wachten met de aankoop van een huis, want door goddelijke influistering voorzag zij een sterke daling van de prijs van onroerend goed.

Haar bijzondere gaven kwamen echter ook op andere wijze tot uitdrukking. Zo wist zij een overstroming van de Rijn terug te dringen binnen de rivieroeveren door zich met haar zusters-begijntjes in gebed neer te leggen, *cruys-wijse op de aerde*.

Het einde

In 1358, achttien jaren na haar stigmatisering, was Geertruyt gekomen aan het einde van haar aardse leven. Het werd tijd naar huis te gaan, zei ze tot de begijntjes naast haar bed. Zij dachten dat ze door de pijn van haar ziekte wartaal sprak, maar ze maakte hun duidelijk dat ze het huis van haar Bruidegom bedoelde, *van den welcken sy dickwijls seer soetelyck plach te spreken, ende seer devotelyck op te dencken, midtsgaders soetelyck te singhen*. Ze bedoelde dat ze naar zijn huis in de hemel zou gaan, *daer de straten beleydt zijn met fijnen goude*.

Kort daarop is zij gestorven, op 6 januari 1358. De omstanders bij haar doodsbed verbaasden zich over de bijzondere tint van haar handen: *hare vingheren aen hare handen scheenen yvooren vingheren te wesen*.

Ze werd begraven buyten de deure des torens van d'oude kercke van Delft, aen de Zuydt-sijde. Over

De heilige bisschop Andreas Fesulanus (dwz. van Fiesole) en de heilige Geertruyt. Zij deelt haar dag op de heiligenkalender niet alleen met de Drie Koningen, maar ook met deze bisschop. Op dit kalenderplaatje van 6 januari toont zij haar stigmata. De bisschop geneest met zijn zegen een zieke.
Anonieme gravure uit:
P. Ribadineira en H. Rosweyde, Generale Legende der Heylighen. Antwerpen, 1619.
Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

een bijzondere devotie bij haar graf, of een verering van haar relieken is niets bekend.

Vele jaren nadien kreeg een priester in Vlaanderen een visioen, waarin hem een Delftse begijn verscheen, in gezelschap van twee engelen. Een van de engelen vertelde hem dat dit begijntje Geertruyt heette. De priester reisde meteen af naar Delft, omdat hij in haar zijn zuster meende te hebben herkend, die toevalligerwijs ook Geertruyt heette en ook in het Delftse begijnhof woonde. Uit het feit dat hij zijn zuster in Delft gezond en wel aantrof, moest hij wel afleiden dat zij het niet geweest kon zijn die hem verschenen was. Hij kon echter met geen mogelijkheid uitmaken welke begijn Geertruyt hij dan wél had gezien. Merkwaardig genoeg dacht hij blijkbaar geen moment aan de overleden waardige maagd Geertruyt en bracht ook verder niemand hem op die identificatie. De priester reisde geheel in beslag genomen door het raadsel terug naar het zuiden. De ware betekenis van dit onmiskenbare wonder ontgaat ook ons tot op de dag van vandaag. Was er soms nog een derde begijntje Geertruyt in Delft? Of had daar in Vlaanderen wellicht de enige postume verschijning van de venerabele Voorburgse maagd Gertrudis ab Oosten plaatsgevonden?

Onbekend maakt onbemind

Het is verwonderlijk dat Geertruyt zo weinig aanhang en

verering heeft genoten na haar overlijden. Een zo gebenedijde maagd had naar middeleeuwse maatstaven toch beter verdiend. Er zijn voor haar relatieve onbekendheid echter wel wat redenen te noemen, vooral als we haar lot vergelijken met de canonisatie van Liedewij van Schiedam.

Geertruyt werd buiten de kerk begraven, mogelijk omdat men haar nederige Voorburgse komaf niet vergeten was ondanks haar bijzondere begenadiging. Ook in de kleine wereld van het begijnhof van de stad Delft speelden standsverschillen een grote rol. Liedewij, die naar alle waarschijnlijkheid van adel was, werd daarentegen met veel eer bijgezet op het kerkhof in Schiedam, waar men al een jaar na haar dood een kapel met eigen altaar boven haar tombe deed verrijzen, die door vele pelgrims werd bezocht. Liedewijs gebeente bleef zo goed bewaard dat er in 1980 nog een compositieportret naar haar schedel getekend kon worden. Van Geertruyt rest ons niet eens de precieze plaats van haar graf. Geertruyts sterfdatum, 6 januari, vormde zeker ook een belemmering voor de ontwikkeling van een cultus rond haar persoon, want op die dag wordt al vanouds het feest van de heilige Drie Koningen gevierd, zodat de verering van de heilige Geertruyt als vanzelf wat op de achtergrond zal zijn gedrukt.

Ook kon zij niet rekenen op beroemde pleitbezorgers voor haar zaak. De oudste berichten

Hier beghint dat leuen ende hystorie der saligher maghet liedwy van schiedam ende vā haer wonderlike gheboorte

over haar leven dateren van ruim een eeuw na haar dood en zijn geen van alle van de hand van zeer vermaarde auteurs of theologen, terwijl Liedewijs leven al meteen na haar dood geschreven werd en er versies van haar levensverhaal bestaan van de hand van Thomas à Kempis en van de beroemde volksprediker Johannes Brugman (inderdaad: de man 'die kon praten als Brugman').

Toch blijven zulke verklaringen voor Geertruyts onbekendheid onbevredigend. Liedewij van Schiedam had blijkbaar de wind mee, om het zo prozaïsch uit te drukken, en het lijkt erop dat onze Voorburgse maagd de wind tegen had, maar het blijft de vraag waarom dit zo was. Wat veroorzaakte nu precies dat Liedewij van Schiedam tot op de dag van vandaag vereerd wordt, terwijl Geertruyt van Voorburg in het vergeetboek is geraakt?

Lidwina van Schiedam met haar vaste attributen: hoofdkrans van rozen, crucifix en bloesemtak. Rechts beschrijft Johannes Brugman haar leven. Anonieme houtsnede op de titelpagina van haar levensbeschrijving in de druk Schiedam, 1505: Hier beghint dat leuen ende hystorie der saligher maghet liedwy van schiedam ende van haer wonderlike gheboorte.

Uit: Het leven van Liedewij, de maagd van Schiedam (ed. Jongen en Schotel), 1989

Begijn en leek

De kerkhistoricus A.H. Bredero heeft aan deze kwestie een studie gewijd en hij komt tot de conclusie dat de verklaring wellicht te zoeken is in het feit dat Geertruyt een begijn was. Liedewij van Schiedam is haar gehele leven een leek gebleven, al werd zij na haar dood opgebaard in het kled van de derde orde van St. Franciscus. Dat haar positie van begenadigde leek zo'n groot voordeel kon betekenen in vergelijking met Geertruyts positie van begenadigd begijntje, behoeft echter nog wel enige toelichting.

De 14e-eeuwse begijnen werden gewantwoord door de machthebbers van de kerk. Zij behoorden niet tot een officiële orde, maar vormden min of meer zelfstandige groepen van gelovigen, niet direct onderworpen aan de kerkelijke tucht. Binnen de begijnengemeenschappen bestond een grote belangstelling voor persoonlijk beleefde vroomheid, voor een individuele geloofsbeleving die zich wel eens dreigde te onttrekken aan de leer van de kerk. De kerkleiders vreesden daarom dat het gezag van de kerk kon worden aangetast door de vrijmoedig beleden persoonlijke geloofservaringen van de begijnen en ze probeerden dit gevaar te keren. De mystieke vroomheid van de vrije gemeenschappen werd daarom voorgesteld als een uiting van ketterij. Op het concilie van Vienne (1311-1312) werden juist de begijntjes daarvan beticht. Er volgde zelfs wat vervolging van

begijnengemeenschappen, maar in de Nederlanden schijnt het daarmee te zijn meegevallen. Hier werden de begijntjes geduld, maar wel met argwaan bekeken.

Het kan heel goed zijn dat deze situatie bepalend is geweest voor Geertruyts latere gebrek aan roem en vermaardheid. De Delftse begijntjes werden binnen hun hofje geconfronteerd met een heilige —daarvan zullen ze zeker overtuigd zijn geweest—, maar ze beseften maar al te goed dat daarmee voor hen een groot risico was ontstaan. Het wonder van Geertruyt zou hun begijnhof gemakkelijk in opspraak kunnen brengen en dat zou de kerkleiders wel eens kunnen herinneren aan de besluiten van het concilie. Bredero wil zelfs niet uitsluiten dat dit voor Geertruyt ook een onuitgesproken reden kan zijn geweest voor haar zo pijnlijke verzoek van de stigmata verlost te mogen worden. De stroom pelgrims naar het Delftse begijnhof zwol immers maar aan en plaatste de gedoopte begijnengemeenschap op een riskante

manier in het middelpunt van de belangstelling. De begijntjes probeerden alle ophef te voorkomen en deden er vanalles aan om Geertruyts heiligheid aan het zicht te onttrekken. Misschien was dit ook de achtergrond van het opvallende gebrek aan verering bij haar dood. Ze schijnt stilletjes te zijn begraven op een plaats die ongeschikt was voor een openbare cultus na haar dood. De begijntjes lijken hun eerbiedwaardige zuster noodgedwongen wat te hebben weggemoffeld.

Voor Liedewij van Schiedam golden deze problemen niet. Doordat zij niet tot een verdachte gemeenschap behoorde, vonden de wonderen rond haar persoon als het ware plaats binnen de officiële kerkelijke organisatie. Zij was eenvoudigweg een bijzonder begenadigde vrome leek, die vanuit haar achtergrond geen gevaar voor het kerkelijk gezag opleverde. Al voor haar overlijden werd er van kerkelijke zijde dan ook grote belangstelling getoond voor de gebeurtenissen in haar leven en zij kon al spoedig rekenen op een grote achterban die haar wonderen vereerde. Die achterban is zij ook na de 15e eeuw nooit meer kwijtgeraakt en daarom is het in 1890 tot een heiligverklaring van Liedewij van Schiedam gekomen.

De kamer

Van de eerbiedwaardige maagd Geertruyt van Oosten is na haar dood veel minder vernomen. Er bestaan geen verhalen over

bijzondere gebedsverhoringen of wonderen die op haar voorspraak zouden hebben plaatsgevonden. Ook van enige vorm van cultus rond haar persoon is niets bekend.

Wel schijnen de begijntjes hun zuster in het geheim trouw te zijn gebleven. In 1720 bericht Hendrik van Rijn (de bewerker van het boek *Oudheden en Gestichten van Delft en Delfland*) dat de begijntjes Geertruyts kamer toen nog altijd konden aanwijzen –een kleine 400 jaar later!– en hij kon het weten, want hij had zelf enige jaren tegenover dat kamertje gewoond. Van Rijn schrijft niet te willen uitsluiten dat eenige eenvoudige klopjes, en welmeenende zieltjes daar wel eens stilletjes om de voorspraak van Geertruyt kwamen bidden, maar de kamer was volgens hem zeker geen heuse bedevaartsplaats.

In de 17e eeuw wijdde de Delftse priester-dichter Joannes Stalpart van der Wiele nog wel enkele vrome dichtregels aan zijn stadgenote en in dezelfde eeuw gaf de theoloog Josephus Geldolph van Ryckel enkele geestelijke meditaties onder haar naam uit (terwijl hij die waarschijnlijk zelf had geschreven), maar voor een werkelijke opleving in de belangstelling voor Geertruyt kunnen we pas weer terecht in de 19e eeuw.

Alberdingk Thijm

De eerste die na lange tijd weer wat uitgebreider aandacht aan Geertruyt van Oosten schonk, was J.A. Alberdingk Thijm (1820-

1889). In zijn tijd was hij een befaamd schrijver en dichter, die nu echter wat vergeten is. Zijn achternaam heeft nog wel een bekende klank door het optreden van zijn zoon Karel Alberdingk Thijm, de excentrieke Tachtiger die schreef onder het pseudoniem Lodewijk van Deyssel. In 1852 verscheen van vader Thijm een bijdrage over Geertruyt in het literaire jaarboekje *Aurora*. Dat viel wel enigszins te verwonderen, want *Aurora* was duidelijk protestants van signatuur en Alberdingk Thijm gold als een vurig strijder voor de katholieke culturele emancipatie. In zijn bijdrage over Geertruyt geeft hij ook blijk van zijn gezindheid. De kennelijk ruimdenkende redactie van *Aurora* legde hem niets in de weg en vroeg zelfs nieuwe bijdragen van zijn hand, al verzocht men hem –tot zijn grote verontwaardiging– de nonnetjes en begijntjes voortaan liever thuis te laten. In datzelfde jaar 1852 richtte Thijm met anderen een eigen tijdschrift op, de *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken*.

Alberdingk Thijms bijdrage aan *Aurora* draagt de titel *Geertruide van Oosten –XIVe Eeuw–*. Het is een romantiserende bewerking van het leven van de eerbiedwaardige maagd. Uitgaande van de gegevens uit Geertruyts levensbeschrijving door Ribadineira en Rosweyde weeft de schrijver een aandoenlijke romantische novelle rond de Delftse begijn.

Uiteraard moet hij haar biografie wat bewerken en aanpassen voor zijn literaire verhaal, maar hij doet duidelijk zijn best bij het originele levensverhaal van Geertruyt aan te sluiten. Wel wil Thijm van zijn Geertruide een schrijfster maken, die zelfs meerdere bundels van stichtelijken aard en in dicht op haar naam blijkt te hebben staan, boeken van beschreven pergament, waarvan vele in houten met leer bekleede banden en kooperen slootjens, maar hiervoor kan hij zich nog beroepen op de bewerkingen van Josephus Geldolph van Ryckel. In zijn novelle moet hij nu echter aannemelijk maken dat zijn hoofdpersoon ook echt kon lezen en schrijven, wat niet voor de hand ligt bij een 14e-eeuwse

J.A. Alberdingk Thijm in de tijd dat hij zijn Geertruide van Oosten schreef. Gravure van W.F. Wehmeyer naar een tekening van A.J. Ehnde. Uit: Vergeet mij niet. Muzen-Almanak voor 1852

Geertruide van Oosten ontvangt in Delft een brief van Willem V uit Den Haag. Haar oude vader kijkt bezorgd toe. Op de achtergrond haar vriendin Dieuwer en de grafelijke bode.
Gravure van Edward DuJardin. Uit: J.A. Alberdingk Thijm, Geertruide van Oosten. Amsterdam, 1853

boerendochter, en daarom fantaseert hij een Onderpastoor te Voorburch, die haar vroeger op verzoek van haar vader heeft onderwezen. In het algemeen volgt Thijm Geertruyts levensbeschrijving echter wel en zijn aanpassingen bestaan vooral uit combinaties van gegevens. Bij hem blijkt de met krukken gestrafte ijdele Elisabeth uit Geertruyts biografie bijvoorbeeld getrouwd te zijn geweest met de buiten Delft vermoorde Dirk van Renen. De boer die volgens de levensbeschrijving op initiatief van God met kaas en brood naar het Delftse begijnhof kwam, is bij

Alberdingk Thijm nog altijd een boer, maar hij heeft hem wel veranderd in de bejaarde vader van Geertruide, die haar, te voet vanuit Voorburg, met kaas en brood komt opzoeken na een heel jaar lang met jicht op bed te hebben gelegen. Ook voor de aankleding van het verhaal en de personages is de schrijver wat bij zijn fantasie te rade gegaan. Zo weet hij bijvoorbeeld dat Geertruides blonde haren zorgvuldig verborgen zijn onder een eng sluitend kamerdoeksch klepmutsjen, maar hij blijkt toch weer tekstgetrouw als hij komt te spreken over haar *niet ranke gestalte* en haar *fijn gevormde en toch mollige, maar tedere, leden*. De enige werkelijk ingrijpende wijziging die hij zich heeft veroorloofd, heeft betrekking op de ontrouwe geliefde uit Geertruyts leven. In de *Generale Legende der Heylighen* van Ribadineira en Rosweyde had Thijm kunnen lezen dat Geertruyt alleen nog haar eeuwigen ende onsterffelijken Coninck trouw wilde zijn na de wordbreuk van haar aardse, sterfelijke geliefde. Waarschijnlijk op grond van deze tegenstelling kwam hij op het idee deze anonieme jongeling maatschappelijk wat op te waarderen. Zonder aanvankelijk te beseffen welke hoge heer ze voor zich heeft, blijkt Geertruide nu in liefde ontvlamd te zijn voor ... graaf Willem V. Overbodig te zeggen dat in Geertruyts biografie geen enkele grond voor deze romantische voorstelling van zaken is

terug te vinden. In Thijms novelle wordt de verliefde graaf Willem door zijn moeder, gravin Margaretha, verboden met Geertruide te trouwen en uitgehuwelijkt aan de adellijke Machteld van Lancaster. Zo kan Alberdingk Thijm ook meteen de Hoekse en Kabeljauwse twisten in zijn fantasierijke verhaal invlechten, want daarin waren moeder Margaretha en haar zoon Willem V in de 14e eeuw verwickeld. Willem V breekt in Thijms verhaal dus wel zijn belofte van trouw aan zijn Truide, maar dit wordt verklaard door de gehoorzaamheid die hij zijn nare moeder verschuldigd is.

Deze wijziging heeft voor de verdere aankleding van de novelle aantrekkelijke gevolgen, want nu laat Thijm aan Geertruide in Delft een verzegelde brief uit Den Haag sturen, waarin men haar smeekt aan het grafelijk hof – het Binnenhof – te verschijnen om te komen bidden bij de moeilijke bevalling van gravin Machteld van Lancaster. De romantische auteur kan nu ook een woeste rit met een rijtuig van Delft naar Den Haag in zijn verhaal opnemen. Geertruide spoedt zich over doorweekte wegen naar het kraambed van de lijdster. Haar oude jichtige vader mag meerijsen en stapt halverwege bij een *dwardsbaan* uit om naar zijn Voorburgse hoeve terug te keren. Ondanks een asbreuk van het rijtuig arriveert Geertruide nog op tijd bij het Binnenhof, ontdekt daar voor het eerst de werkelijke

identiteit van haar geliefde Willem en kan door haar gebed de gezonde geboorte van een grafelijk zoontje afsmecken. Door spijt en dankbaarheid overmand valt Willem voor haar neer: *de Graaf-Hertog Willem de Vijfde, zich ter aarde werpend, kuste den kleederzoom van Geertruide.*

Het aldus opgesierde verhaal is niet vrij van meeslepende pathetiek. Alberdingk Thijm weet aan het slot van zijn novelle zelfs te melden dat Willem V, die in werkelijkheid inderdaad waanzinnig gestorven is, nu juist van zijn zinnen beroofd zou zijn op het moment dat hij vernam dat zijn geliefde Geertruide overleden was.

De kritiek

Een jaar later, in 1853, liet Thijm zijn verhaal nog eens verschijnen, nu als een apart boekje, verlucht met twee illustraties. In het nawoord bij deze uitgave komt hij te spreken over de kritieken die zijn eerdere tijdschriftpublicatie over Geertruide had opgeroepen. Daarover is hij woedend, dat is duidelijk. Men heeft het onderwerp van zijn novelle met *dood-sche oppervlakkigheid zooveel mogelijk ontheilgd*, roept hij uit, en men heeft het wezen van zijn Geertruide van Oosten willen *meten met den maatstaf der treurigste snijkamerfilozofie*. Als we een blik werpen in bijvoorbeeld de recensie die het tijdschrift *De Gids* in 1852 afdruckte, kunnen we iets van de razernij van de katholieke

voorvechter begrijpen. Als literair werk wordt Alberdingk Thijms *Geertruide van Oosten* daarin hoog aangeslagen en met name de *naïve gevoelsvolle lijnen van het tafereel en de middeleeuwsche tint, die daarover gespreid ligt* worden zeer gewaardeerd, maar Thijms keuze van Geertruyt als hoofdpersoon wordt onaangenaamscherp bekritiseerd. Zij verdient, in ons oog, de belangstelling niet, welke de schrijver van 't verhaal voor haar bij zijne lezers tracht op te wekken, heet het. In wetenschappelijke werken worden immers al genoeg voorbeelden gegeven van *denzelfde[n] ziekelijken toestand des lichaams en der ziele*, vervolgt de recensent, zodat we die in een literaire almanak wel kunnen missen. Vooral zijn voortvarende diagnose dat Geertruide slechts een hystericus is, *die teleurgesteld in hare liefde tot eenen zichtbaren, vleeschelijken bruidegom, hare vurige genegenheid overbrengt op den Hemelschen*, zal hard zijn aangekomen bij de strijdbare katholieke auteur.

Besluit

Voor velen waren de middeleeuwse mirakelen inmiddels voorgoed verleden tijd, dat kon wel blijken uit deze recensie, en Alberdingk Thijm zal dat vanuit zijn achtergrond diep betreurd hebben. In de nu aangebroken moderne tijd oordeelde men dat de wonderen eerst en vooral verklaard moesten worden, een houding ten opzichte van zulke 'vreemde verschijnselen' die tot op de dag van vandaag de

constante is gebleven. Net als de anonieme recensent van *De Gids* kiest men bij het verklaren van wonderen als die van Geertruyt in de regel een psychiatrische invalshoek. In de 20e eeuw leefde er in Beieren nog een gestigmatiseerde, zekere Therese Neumann, en in enkele studies die over dit geval zijn gepubliceerd, zijn de diagnoses 'hysterie' en 'psychosomatische' niet van de lucht. In 1980 publiceerde de psychiater P.J. Stolk een *kritische hagiografie* van de heilige Lidwina van Schiedam, waarin hij weliswaar ruim aandacht schenkt aan haar verhaal en aan de cultuur van de

Het doodsbed van Geertruide van Oosten. Aan het voeteneind bidt haar biechtvader Nicolaas van Hodenpijl, op de voorgrond de berouwvolle Elisabeth met haar kruk. Achter het bed staan gravin Machteld van Lancaster en haar dienaars. Om het bed knielen beginnen.

Gravure van Edward DuJardin. Uit: J.A. Alberdingk Thijm, Geertruide van Oosten. Amsterdam, 1853

Middeleeuwen, maar toch vooral ook de eindconclusie trekt dat Liedewij een erg ziek meisje moet zijn geweest.

Later legde men het accent weer anders. In 1985 betoogde de Amerikaanse hoogleraar Rudolph Bell dat de vrouwelijke heiligen hun verschijnselen ontwikkelden als enige middel van verzet tegen een al te veeleisende samenleving. Zijn studie stelt de bij heiligen vaak voorkomende neiging tot extreem vasten voor als een *Holy Anorexia* (zoals de titel van zijn boek ook luidt), als een door de heilige maagden gekozen strategie in de strijd om vrouwelijke zelfstandigheid. Zo heeft iedere periode haar eigen analyse.

Ernstige psychosomatose dus maar? En deze diagnose als bevredigende verklaring voor de bloeddende littekens in Geertruyts handen, voeten en zij? Het blijft toch nog wat raadselachtig. En dan nog: Geertruyt van Oosten zal door dit oordeel allicht wat minder heilig lijken, maar wordt ze er ook minder eerbiedwaardig door?

In Delft staat onder de hellende toren van de Oude Kerk een sober beeldje uit 1958, van de beeldhouwer Arie Teeuwisse. Het stelt de eerbiedwaardige maagd Geertruyt van Oosten voor en het staat op de plaats waar zij in 1358 begraven moet zijn. Waar haar Voorburgse geboortehuis heeft gestaan is niet bekend. Men heeft beweerd dat zij afkomstig was uit de Voorburgse

buurtschap *Oostbuyrt*, die op de Cruquius-kaart van 1712 nog te vinden is als *Oostbuert* (bij de huidige St. Martinus aan het Oosteinde). De achternaam Van Oosten zou dan ook wijzen op Geertruyts afkomst uit de Voorburgse *Oostbuyrt*. Deze naamsverklaring is niet eens zo onaannemelijk, maar ze zet wel een lelijke streep door het mooie oude verhaal over Geertruyts dichterschap van *Het daghet in den oosten...*

Geertruyt van Oosten, naast de toren van de Oude Kerk in Delft. Beeldje van A.J.P.F. Teeuwisse (1958).

Foto auteur

Literatuur:

Het oorspronkelijke levensverhaal van Geertruyt van Oosten is niet in een moderne uitgave beschikbaar. De biografie van Lidwina wel: *Het leven van Liedewij, de maagd van Schiedam* (editie L. Jongen en C. Schotel), 1989. De studie van A.H. Bredero is getiteld 'De Delftse begin Gertrui van Oosten (ca. 1320 – 1358) en haar niet-erkende heiligheid' en is opgenomen in de bundel *De Nederlanden in de late middeleeuwen* (redactie D.E.H. de Boer en J.W. Marsilje), 1987. In *Modern Dutch Studies, Essays in honour of Peter King* (redactie M. Wintle), 1988 weerlegt A.M.J. van Buuren het oude verhaal over Geertruyts dichterschap van *Het daghet in den oosten*. In deze en de voorgaande studie wordt ook de oudere literatuur over Geertruyt genoemd en besproken. De voornaamste van de overige geraadpleegde werken zijn al in de tekst aangeduid. Aanbevelenswaardig is: R. Kieckhefer, *Unquiet Souls. Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu* (1984).

De tekst van de liederen is overgenomen uit: *Een Schoon Liedekens-Boeck* (Antwerpen, 1544, het zogenaamd Antwerps Liedboek). Editie W.Gs. Hellinga (1941) en uit J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de kerkhervorming* (1906).

GERTRVDIS VAN OOSTEN
Beggina Delphenfis
*Prodigium sexus istius utrumque stupendum.
Cui suffragatur plurima cana fides.
Vbera Gertrudi turgescunt lacte: cruentus
Pescue manusque rubent stigmatibus, christe, tuo.*

*Geertruyt van Oosten, Delfts
begijntje. Het dichterlijk
onderschrift zingt de lof van
haar wonderen: haar melk-
gevende borsten en haar voeten
en handen met de stigmata.*

*Anonieme gravure uit:
J.G. à Ryckel ab Oorbeeck, Vita
S. Beggae. Leuven, 1631.*

*Collectie Koninklijke Bibliotheek,
Den Haag*

't Wiert Adam opgeleyt het Paradijs te bouwen,
 Om in dat schoon Priëel den Schepper aen te schouwen,
 Te sien zijn hoogh beleyt, en onbegrepen macht,
 En wat hy voor den mensch in wesen hadt gebracht,
 Het velt heeft wonder in, de stomme boomen spreken,
 Ja, dat noch hooger gaet, de domme beesten preken;
 Niet een soo kleynen dier, niet een soo teeren kruyt,
 Of 't roept, ook sonder stem, den grooten Schepper uyt.

Jacob Cats schreef deze strofe naar aanleiding van de vele opkomende luthoven, waarmee men zelf een soort hof van Eden wilde scheppen, en hiermee de eigen grondbeginselen voorbij streefde.

Een aards Paradijs

Rolf van der Krogt, een nazaat van de familie Van Veen, is secretaris van de commissie Stichting Hofleveranciers in Nederland. Deze geboren Voorburger verdiept zich onder meer in de geschiedenis van de boerderijen, tuinderijen en in de volkscultuur van deze gemeente.

18

Gezicht op de Broeksloot bij tuinderij Het Paradijs ter hoogte van de tegenwoordige Paradijsstraat, 1903.

Er zijn van die plekken, die je door hun idyllische verschijning al snel met een dergelijke benaming zou willen betitelen. Ook in Voorburg was er in de 17e eeuw zo'n gebied dat zowel letterlijk als figuurlijk van het woord 'idyllisch' genoemd kon worden. De tuinderij genaamd Het Paradijs, waar de familie Van Veen tot circa 1930 onder meer groenten verbouwde, heeft een lange historie gekend. Van oorsprong was deze warmoezerij (= groenten-kwekerij) een zeer bekende bloemen- en kruidentuin waarvan artsen hun kruiden betrokken. In het kort zullen we terugblikken op de geschiedenis van dit aardse Hof van Eden, dat toch niet zo idyllisch was als de naam doet vermoeden.

Volgens de annalen zou in 1628 een zekere Dirck Boot(h), procureur voor den Hove van Holland, 'een nieuw getimmerd huis' ten westen van de Heerwegh hebben gekocht van de Diaconie van Voorburg. Op 29 juni 1654 verkochten de erfgenamen van Dirck Boot(h) deze bezitting aan de Haagse wijnkoper Herman de Roy. Toen Herman de Roy overleed erfde zijn dochter Hendrina de bezitting, die nog steeds in de verscheidene aktes niet met een naam werd aangeduid. Het was in die tijd gebruikelijk dat goeode burgers een tweede huis kochten buiten de stad. Dat verpachtten zij en in de zomer bewoonden ze de zogenaamde 'Heerenkamer' in het voorhuis om op die manier te kunnen genieten ver van de stank

en de drukte van de grote stad.

Deze Hendrina de Roy (bejaart Juffrou) besluit op 18 januari 1701 een deel van haar geërfde bezit, te weten 'een woning als woon-huijsinge en stal, met een grote Orangerie huijsinge (= plantenkas), apart ten westen de voorbedoelde huijsinge staande en met de tuinen en een boomgaarden daar rontsomme aangelegen in het Westeinde van den Ambagt (Voorburg), groot twee 'mergen', te verkopen aan Gerrit van der Schout, van beroep blommesier en kruidenkweker. De zogenaamde agterlanden (gelegen in de Veenpolder en de Binnenvolder) behield zij zelf, blijkens een recht van overpad 'soo met wagen, paarden en beesten als te voet mette lijft te gaan en te keren, sonder eenig tegen seggen op het vercofte terrein'. Daarnaast verkoopt zij hierbij nog een stuk land beplant met hout, groot één hond, over de Heerweg voor een deel gelegen aan de Molenlaan.

Het Paradijs

Het is deze Gerrit van der Schout geweest die zich geroepen voelde om zijn 'prachtig' nieuw verworven bezit Het Paradijs te noemen. (Het is niet helemaal uitgesloten, dat de keuze voor deze naam enigszins beïnvloed werd door een vlak ernaast gelegen boerenhofstede genaamd 'Betlehem'.) Het bezit strekte zich ten zuiden van de Heerweg noordwaarts uit tot de Broeksloot. Aan de oostzijde lag het land/bezit van

mr. Hendrik Roeland Schas en in het westen dat van de heer Johan Boot (zie afgebeeld kaartfragment). De eerder vermelde Molenlaan, lopende van de Voorweg in het Westeinde naar de Geestbrug- oftewel Agterweg kwam, mede als ingang op zijn bezit, hierop uit.

Via een veiling namens de erfgenamen van Gerrit Boonse Schouten en Geertruijd van de Kade, komt het bezit op 18 mei 1729 in handen van Jacobus Boonse Schouten, 'ene broeder', eveneens van beroep 'blommessier'. Hij moest hiervoor f2550,- neerleggen.

De omschrijving luidde toen: 'Een zekere hofstede genaamt het Paradijs, groot ruim 2 morgen, bestaande in een grote boomgaard, bloem/kruiden en moestuinen, woonhuis, koestel voor 16 koebeesten, paardenstal voor 4 paarden, een dorsvloer, alsmede een considerabel oranjehuis van 80 voet lang (= ruim 24 meter). De begrenzing ten noorden was de Broeksloot, ten zuiden de rijweg, ten oosten mr. Hendrik Roeland Schas en ten westen de heer Overveld. (In de 17e en 18e eeuw hadden de meeste hofsteden meerdere functies. Zo kon naast een boerenbedrijf ook een kwekerij, blekerij of mandenvlechterij gevestigd zijn. Aanleiding daarvoor was dat de oppervlakte aan grond die men in eigendom had of pachtte niet groot was. De bedoeling hiervan was onder meer er voor te zorgen dat men het gehele jaar een zekere bron

van inkomsten had. De eerdere koop omvatte geen 'agterlanden' (weilanden) en deze zijn, hoewel Van der Schout het recht tot eerste koop ervan had, niet toegevoegd. We mogen aannemen dat het aandeel in de veeteelt en landbouw hier zeer gering is geweest. Men moet zich groten-deels hebben toegelegd op het kweken van onder meer bloemen en groenten. Voor de koebeesten en paarden die gehouden werden, mede voor de bemesting van de tuinen, zal men een stuk grond hebben gepacht.

(Het stuk grond met hakhout, één hond groot aan de Molenlaan, wordt niet gekocht door Jacobus Boonse Schouten en was waarschijnlijk al eerder afgestoten, daar hierover niets meer geschreven of vermeld wordt.)

Blommesier

Uit het voorgaande hebben we kunnen opmaken dat de Schoutens het beroep van blommesier uitoefenden. Wat men precies daaronder moet verstaan is niet eenduidig te verklaren, de een zegt 'hovenier' de ander 'kweker'. Het zal waarschijnlijk wel iets van allebei hebben. Momenteel wordt er veel onderzoek gedaan naar historische beplantingen en de daarmee samenhangende beroepen, maar resultaten zijn nog niet gepubliceerd.

Een blommesier hield zich niet alleen bezig met het kweken van bloemen, maar ook met het kweken en telen van bomen, struiken, kruiden en groenten. Kortom een soort kweker van alles wat groeit en bloeit.

Naarmate begin 18e eeuw de welvaart van de gegoede burger steeg en men dit ook enigszins ging vertalen in het aanleggen c.q. verfraaien van de tuinen bij huizen en buitenplaatsen, groeide ook de vraag naar bomen, struiken, bloemen, etc. om hiermee een eigen 'paradijs' te kunnen creëren. Hierdoor ontstonden er vaak in de nabijheid van grote steden en gebieden met veel buitens dergelijke blommesierderijen waarbij de ambachtsman ook vaak optrad als 'hovenier'. Daarnaast konden in de winter met name de oranje- en limoenboompjes in grote kassen overwinteren, daar men veelal in de steden niet over een eigen gelegenheid hiervoor beschikte.

Later zou op vele buitens een eigen oranjerie annex kwekerij worden gebouwd. Met name in Voorburg vonden velen werk in deze branche.

Aangezien over dergelijke blommesierderijen weinig is gepubliceerd is niet eenduidig vast te stellen hoe een dergelijke onderneming eruitzag in die tijd. Het boekje 'Den Nederlantsen Hovenier' door Jan van der Groen (Hovenier bij den Prince van Oranje), uitgegeven te Amsterdam in 1721, verschaft ons een redelijk beeld welke bloemen, planten, bomen, struiken en groenten er werden gekweekt en welke gereedschappen en andere attributen er werden gebruikt (zie de afbeelding met gereedschappen), alsmede hoe een tuin of hof werd aangelegd.

Detail van de in 1712 uitgegeven kaart van het hoogheemvraadschap Delfland, getekend door Cruquius.

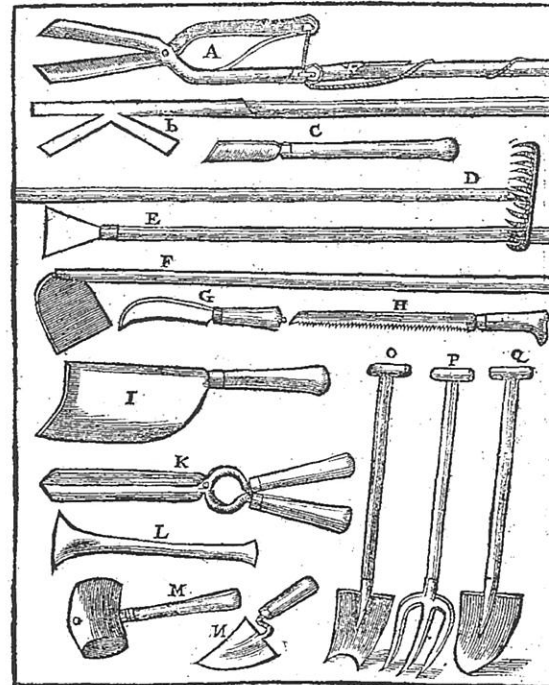
Overdruk uit het boekwerk van Jan van der Groen
'Den Nederlantsen Hovenier', uitgegeven te Amsterdam door
 de Weduwe van Gijsbert de Groot, 1721.
'Van alderhande Hof-ghereetschap'
 (Koninklijke Bibliotheek Den Haag).

Verklaring der letters:

- A. Met een Boom-schaer suyvert men de boomen van het onsuiver hout
 B. Een Risp-ijser, om de boomen van rispe-nesten te suyveren, 't is oock bequaem om de peren van de boomen te krijgen
 C. Ent-mes oft Griffelmes om de splete wel te doen openen
 D. Een Harck tot brekinghe der kluyterighe aerde
 E. Snoey-beytel, seer bequaem om alle dorre tacken mede af te stooten
 F. Krabber of t Klouwe daer men het onkruydt mede om haelt
 G. Messen dienen tot snoeyinghe, af-legginghe, entinghe ende veel soodanighe saken
 H. Ent-saegh om tusschen de backen te kunnen saghen
 I. Kap-mes dient om alle boomen oft tacken af te houwen
 K. Met een Palm-scheer scheert men Palm, Haghe-doorn, Ligustrum, Babaris ende alle soorten van haghen
 L. IJseren Beytel om verscheyde houten en wortelen open te klieven.
 M. Den houten Hamer dient tot verscheyde wercken
 N. Troffel om alle kleyne planten uyt te graven, oock om potten ende andere nauwe plaatsen, daer mede te roeren
 O. Spade tot om-spittinghe der aerde, ende plantinghe der boomen, ende meer dierghelijcke ghebruycken.
 P. De Grepe oft Rieck dient principalijck om de beddens onder de boomen om te spitten, om de wortelen van den boomen niet te bederven.
 Q. Graven ghebruycken.

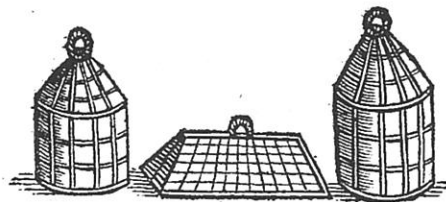
Hier-en-boven heeft men noch verscheyde andere dinghen van nooden, als groote en kleyne Gieters; men behoorde oock te hebben verscheyde glazen als lanternen tot beschuttinghen en uyt-halen der bloemen en planten alsmede een Kruy-waghen tot verscheyde ghebruycken dienstigh.

Oock moet men hebben Potten, Backen en Tobbens. Vooral dient niet te vergeten Vallen om mollen, ratten en muysen, als ander ongedierte te vanghen.

Veelal werden er verschillende perken/bedden aangelegd voor onder andere bloemen, moes of salaet, kolen, bonen/peulen, wortelen, met aan de zijkanten vruchtenbomen. Om bijvoorbeeld tere kruiden, planten of bloemen voor de wind of koude te behoeden en wel de warme zonnestralen deelachtig te laten zijn, gebruikte men speciale glazen 'lanternen' (zie de afbeelding, pag. 22), terwijl diverse groenten weer werden beschermd door middel van glazen bakken.

Behalve op het veld werd er ook gekweekt in grote hoge glazen kassen. Onmisbaar bij dit alles waren natuurlijk de diverse vallen voor mollen, ratten, muizen en ander ongedierte.

Dit is d'Afbeeldinghe van dryderley glase Lanternen, die geen bodem hebben, en onder open zijn : men set die over teere Kruyden Planten , oft Bloemen , om die voor den windt en koude te bevrijden, en evenwel de warme Sonne-stralen deelachtigh te zijn , waer door de selve oock te vroeger voort-komen.

Het zou hier te ver voeren alle verschillende soorten planten, bomen, bloemen en gewassen te gaan benoemen, omdat we niet exact weten of die op blommesierderij Het Paradijs gekweekt zijn.

Uitgebloeid

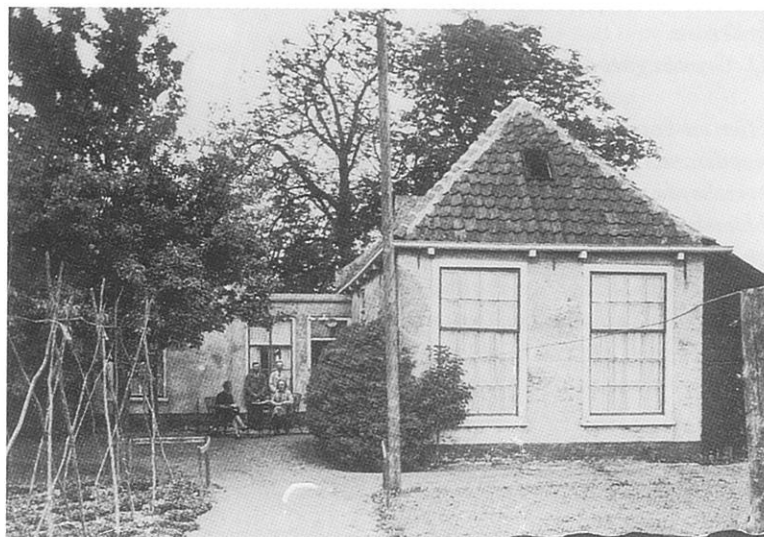
Na het overlijden van Jacobus Boonse Schouten verhuurt zijn weduwe Eva de Les, boedelhoudster en inmiddels in Den Haag wonend, nog een tijdje een deel van de warmoezerij aan Arie van Lis, die zijn huurpenningen moet voldoen na 'vrouwendag' den 2 Februari (= Maria Lichtmis). Op 13 maart 1771 besluit zij dit bezit 'een partije warmosiersland genaamt -het Paradijs-, groot twee morgen met de opstal daar opstaande' van de hand te doen voor f3000,- aan mr. Jacobus van de Kastele, lakenfabrikant en koopman te 's-Gravenhage en tevens lid van de vroedschap aldaar.

Uit de omschrijving kunnen we opmaken dat er van de oude bebouwing zoals koeien- en paardenstal, bloementuin, oranjerie, etc. welke nog in 1729 uitvoerig omschreven werd, niet veel meer is overgebleven en voor het merendeel moet zijn afgebroken om plaats te maken voor enkel 'warmoeziersland'. Echter, de suggestie dat men alles zou hebben afgebroken kan niet geheel juist zijn geweest. Ook Jacobus van de Kastele en zijn erven verpachtten dit land aan diverse lieden, zoals aan Roeland Solleveld die in 1794 een huurpenning betaalde van f220,- per jaar.

Na de dood van Jacob van de Kastele en de scheiding der nagelaten boedels in 1774, behield zijn weduwe Rachel de Lo(o) onder meer de buitenplaats Redenburg met tuinen en boerderij lopende van het Westeinde tot aan de Broeksloot te Voorburg en de warmoezerij Het

Paradijs. Blijkens een bij notaris Julius Hendrik Fröichen te Haarlem opgestelde machtiging van 19 november 1789 gaf zij aan Melchior Bos, secretaris te Voorburg, de opdracht in haar naam te verkopen, hetzij publiek door middel van een veiling of uit de hand 'huisinge of wooninge en erve, schuur en warmoezertuin genaamd het Paradijs'.

Waarschijnlijk door de politieke omwentelingen aan het einde van de 18e eeuw gelukte het Melchior Bos niet het nog overgebleven bezit van Rachel de Lo(o) Het Paradijs te verkopen. (De buitenplaats Redenburg met tuinen en boerderij verkocht zij op 10 september 1783 aan mr. Nicolaas Beeldenmaker te Rotterdam.) Het was uiteindelijk mr. Leonard van de Kastele, zoon van Jacobus van de Kastele, die op 6 februari 1794 voor de somma van f2800,- de warmoezerij kocht van zijn stiefmoeder, die waarschijnlijk ziek

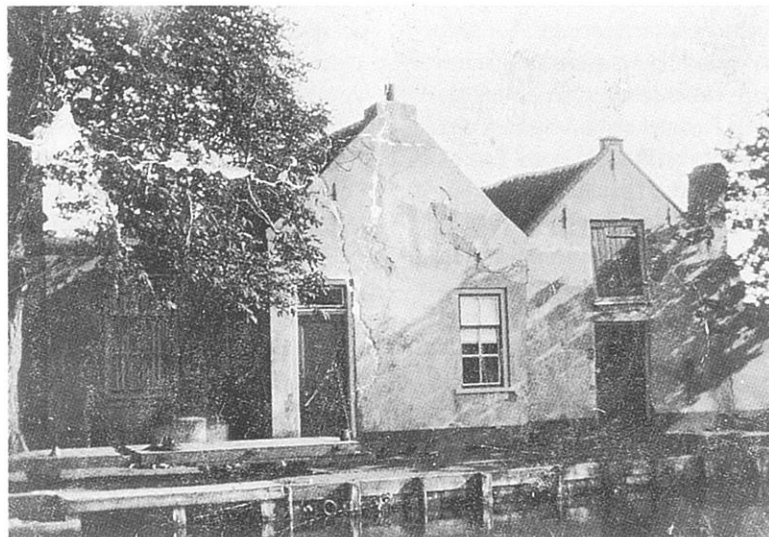

was, want niet lang erna overleed zij te Haarlem. De omschrijving luidde: 'een dubbele woning met erf, schuren, warmoezierstuin genaamd het Paradijs, groot ruim 2 morgen, grenzend ten oosten aan Nicolaas Beeldenmaker en ten westen aan Egburtus Bernardus ten Dall' (boerderij Overburg).

Dichtbij Het Paradijs aan de Broeksloot lag in oostelijke richting het buiten/kasteeltje Huys te Vrijburgh. Het stond ongeveer ter hoogte van de huidige Soomerluststraat. Een lang leven was dit buitenhuis niet beschoren, daar het nog geen halve eeuw later reeds in vervallen staat verkeerde. Blijkbaar zagen de eigenaren er geen heil in om dit verval tegen te gaan en besloten zij het hoofdgebouw te laten slopen en de zo vrij gekomen gronden en tuinen te verkopen. Een van de kopers was de familie Van de Kastele, die een deel van

de tuin kocht en dit bij haar bezit voegde. Volgens de annalen zou men eerder al uit de sloopresten van het huis Vrijburgh delen gekocht hebben om hiermee een uitbreiding en verfraaiing te realiseren van de reeds bestaande bebouwing op Het Paradijs. Zo werd er een nieuw gedeelte tegen de bestaande woning aangebouwd, waarvan de ramen bijna de hele muur in beslag namen en de grote brede deuren prachtige porseleinen en koperen deurknoppen bezaten. Daarnaast werd er binnen een uit natuursteen gehouwen schouw geplaatst en waren de wanden in de kamers betimmerd met diverse tropische houtsoorten. Gezien de nogal exclusieve toevoegingen mogen we aannemen dat dit gedeelte bestemd was voor vermaak en 's winters als een soort orangerie.

De familie Van de Kastele was in

de 18e eeuw ook eigenaar van het buiten Redenburg, gelegen aan het Westeinde. Dit buiten strekte zich uit tot aan de toenmalige Achterweg. Tevens bevond zich hierbij ook de boerenhofstede aan de overzijde van eerdergenoemde weg (ook Redenburg genoemd). Door aankoop van Het Paradijs in 1771 door Jacobus van de Kastele kon deze warmoezerij, gelegen naast eerdergenoemde boerenhofstede en grenzende aan de buitenplaats, daaraan worden toegevoegd. Hierdoor kwam het dat deze warmoezerij ook wel voor een korte tijd Redenburg werd genoemd.

Op 24 augustus 1802 deed mr. Van de Kastele zijn bezit over aan de 62-jarige Voorburgse warmoezier Reinier Vernou (1740-1808) voor een bedrag van f2700,- welk bedrag betaald moest worden met grof zilver-

Foto genomen vanuit een huis aan de Koninginnelaan van de hoek van die laan en de Prinses Mariannelaan. Op de achtergrond tuinderij Het Paradijs ter hoogte van de tegenwoordige Paradijsstraat en de Overburgkade, circa 1920.

Achterzijde van het warmoeziershuis Het Paradijs, gelegen aan de Broeksloot. Opname ca. 1920

Theodorus Coenradus van Veen (1863-1921), warmoezier op Het Paradijs te Voorburg en diens echtgenote Anna Petronella van der Ham (1863-1928).

24

Opname uit de jaren '20 van de tuin van Het Paradijs met pad lopend naar de Prinses Mariannelaan.

geld. Waarschijnlijk pachtte Reinier Vernou voor die tijd deze tuinderij van de heer Van de Kastele. Gezien zijn leeftijd zal hij deze aankoop niet zozeer voor zichzelf hebben gedaan, doch eerder voor zijn enige zoon Coenradus Reinierszn. (1775-1831). Lang heeft Reinier Vernou niet van zijn Paradijs kunnen profiteren, daar hij na zes jaar plotseling kwam te overlijden. Zijn vrouw Adriaantje de Bruin (17...-1827) zette nadien het warmoeziersbedrijf met haar zoon voort.

Als enig kind erfde Coenradus Reinierszn. in 1827 na het overlijden van zijn moeder Het Paradijs. Inmiddels was hij in 1810 gehuwd met Clasina (Klaasje) van der Klugt, geboren te Veur in 1786 en dochter van Arie van der Klugt en Maria van Veen. Ook Coenraad mocht zich niet lang als eigenaar van deze warmoezerij beschouwen, daar hij binnen vier jaar kwam te overlijden (1831).

Toen in 1832 het Kadaster werd ingesteld, kwam in de lijst van eigenaren Coenraad Vernou voor als tuinder te Voorburg, die 13 percelen grond bezat, 1 huis, met een totale oppervlakte van 1,8918 hectare en met een geschatte huurwaarde van f207,94, waarover hij 12,77% belasting moest betalen: f26,55. Opmerkelijk hierbij is dat de bewuste Coenraad Vernou al was overleden en men dit nog niet in de boeken van het Kadaster had veranderd in Clasina van der Klugt, weduwe van Coenraad Vernou. Waarschijnlijk waren de gegevens gebaseerd op waarnemingen uit 1827 toen de 'Tabel van Classificatie der grond-eigendommen' van de Gemeente Voorburg werd opgesteld, terwijl de kadastrale kaarten van Voorburg dateerden uit 1812 en herzien werden in 1819.

De warmoezerij grensde aan de Broeksloot, die een prachtige vervoersader vormde. Hierdoor kon de tuin floreren. De handelaren kochten hun groenten op Het Paradijs en vervoerden deze met hun schuiten via de Trekvluit naar Den Haag en verder via de Vliet. Later zou alles gaan via de groenteveiling van Veur, opgericht in 1910, waar voortaan de producten verhandeld en afgevoerd werden.

Drama's op Het Paradijs

Ook al sprak de naam van deze warmoezerij tot de verbeelding, dat het hier zou gaan om een

idyllisch oord van voorspoed en geluk bleek in werkelijkheid toch heel anders. Zakelijk gezien ging het de onderneming voor de wind, dit in schrilte tegenstelling tot de huiselijke omstandigheden. Het echtpaar Vernou-van der Klugt kreeg twaalf kinderen, 8 meisjes en 4 jongens, waarvan de helft al op jonge leeftijd kwam te overlijden. Van de jongens had alleen Ary Vernou, geboren te Voorburg op 6 maart 1820, alle ziektes en epidemieën overleefd. Toen op 7 juli 1831 Coenradus Reinierszn. Vernou overleed, restte voor de 45-jarige Clasina van der Klugt niets anders dan als warmoezierster het bedrijf voort te zetten, daar haar kinderen nog minderjarig waren. Later zou zij hierbij worden geassisteerd door haar zoon Ary en schoonzoon Stephanus van Veen (1828-1903), warmoezier, die gehuwd was met een van haar dochters,

Petronella
Vernou (1827-1893).

Ary Vernou (1820-1886) was gehuwd te Voorburg op 7 mei 1848 met de in Wateringen geboren Helena van Dorp (1816-1871), dochter van Marinus van Dorp en Maria Rustenbeek. Dit echtpaar zou vier kinderen krijgen, waarvan er twee dood geboren werden en een na twee weken overleed. Hun enige overgebleven dochter uit dit huwelijk, Clasina Maria Vernou (1854-1908), zou huwen met de Haagse landbouwer Johannes Hendriks, zoon van Willem Hendriks en Joanna Koot. Ary Vernou, die bleef tuinieren op Het Paradijs, hertrouwde te Monster op 11 mei 1872 met Catharina Tersmette (1841-1916), dochter van Jacobus Tersmette en Maria Elisabeth Delfgaauw. Uit dit huwelijk werden nog drie kinderen geboren, waarvan er twee hun eerste

verjaardag niet haalden. Na het overlijden van haar man verhuisde Catharina Tersmette met haar dochter Catharina Helena naar 's-Gravenhage.

Petronella Vernou (1827-1893) huwde te Voorburg op 26 januari 1856 met de te Voorburg geboren warmoezier Stephanus van Veen (1828-1903), zoon van Gerardus van Veen en Gerardina Meeuwisse. Dit echtpaar zou zes kinderen krijgen, waarvan er volgens de overlijdensaktes twee nog vóór hun tweede geboortjaar verdrinken in de Broeksloot en drie vóór hun eenentwintigste overlijden. De geschiedenis bleek zich te hebben herhaald, daar slechts hun zoon Theodorus Coenradus (1863-1921) overleefde.

Naast epidemieën zoals cholera en kinderpokken die in de 19e eeuw ook in Voorburg heersten, waren het vooral de vele andere infectieziektes, die via de lucht of drinkwater hun slachtoffers maakten. Ziektes als tuberculose, pokken, croup, roodvonk, kinkhoest en mazelen, evenals buikloop en braakloop kwamen veelvuldig voor. Met name met de hygiëne was het slecht gesteld, open afval- en mestputten, stoffige en benauwde ruimtes waar nauwelijks gelucht werd waren uitstekende plaatsen waar zich ziektekiemen konden ontwikkelen. Het zou nog tot eind 19e eeuw duren voordat hierin verbetering kwam en het aantal kindersterftes afnam.

De boedel van 'Klaasje' en de verdeling

Na het overlijden van Clasina (Klaasje) van de Klugt, weduwe van Coenradus Vernou, op 15 september 1868 in de ouderdom van 81 jaren, wordt op 22 oktober 1868 in opdracht van de erven voor notaris Hermanus van Zegwaard te Voorburg de boedel opgemaakt.

Uit deze uitgebreide opsomming van roerende goederen krijgen we een indruk van wat er in die tijd zoal op deze warmoezerij werd verbouwd en (rekening houdend met de tijd van het jaar) aanwezig was: naast 'partijen boerenkool, krooten, iijen rijzen, schorseneelen, andijvie, boonstaken, prij, uien, sla en peter-selie' lagen onder flinke broeieramen bloemkoolplanten en diverse andere soorten koolplanten. Gezien de tijd van het jaar stonden de meeste broeieramen in een loods opgeslagen, men komt er meer dan 180 stuks tegen. Naast partijen mest,

*Gezicht op een deel van
tuinderij Het Paradijs aan
de Prinses Mariannelaan, met
op de achtergrond de behuizing
van tuinderij Weerdenburg en
het torentje van kasteel
Binckhorst. Opname uit de
jaren '20.*

25

*Bloemkool van tuinderij
Het Paradijs.*

erwtenstro, riet en stromatten, manden en korven, behoorden diverse gereedschappen, kruiwagens, een berrie en een groenteschuit in de Broeksloot bij de boedel. In schuren en op zolder lagen gereedschappen, partijen manden en zakken met verschillende zaden. Men hield ook twee vette varkens in het varkenskot en een 'vare' koe op het land. Waarschijnlijk waren deze beesten voor eigen gebruik. De warmoezierswoning bestond uit een aaneenschakeling van kleine huisjes met tussengedeeltes/gangen. Niet alleen woonde Klaasje daar bij haar dochter Petronella en haar gezin in, maar ook haar zoon Ary met diens vrouw en dochter vonden er onderdak. In de boedelbeschrijving wordt niet duidelijk weergegeven of dit het hele complex betreft of om een deel. Waarschijnlijk ging het slechts om het deel dat zij bewoonde met haar dochter en schoonzoon. Naast diverse zolders (er worden er 4 genoemd) wordt er gesproken over een achterhuis, een voorkamer, opkamer en kelder, achterkamer, afdak met regtbankje (= aanrecht) en een binnenvertrek, alles met smaak ingericht. Uit de inrichting kunnen we opmaken dat zij tot de middenklasse behoorde en zeer gelovig was, gezien er naast een kerkboek met twee zilveren sloten en een zilveren paternoster nog 43 godsdienstige boeken aanwezig waren. Verder treft men het nodige porselein, aardewerk, glaswerk, koper en tin, mahonie

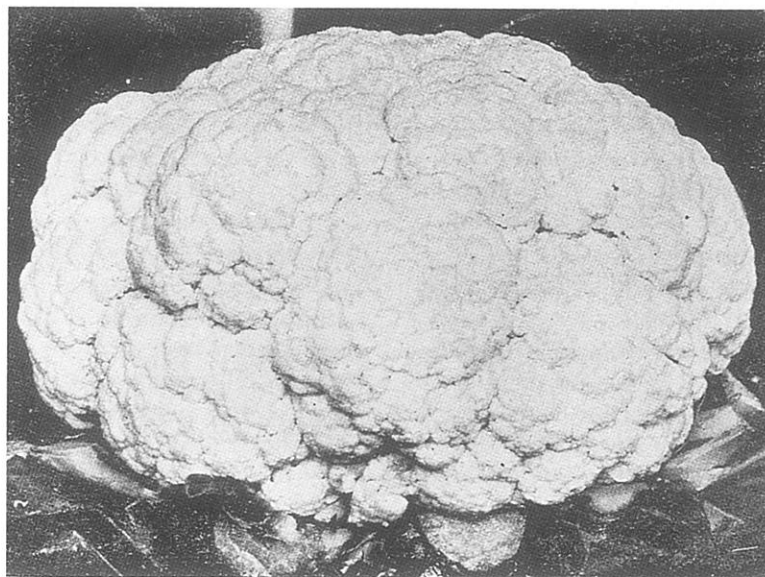
kasten, tafels en stoelen, kabinet en bureau en een Friese hangklok aan. Opvallend is dat veelal de bedden met matras, peluw, kussens, lakens, slopen en dekens, eventueel aangevuld met bedsteegordijnen en rabat in waarde hoog werden getaxeerd. Dit gold tevens voor haar lijfgoederen en tafellakens en servetten. In die tijd waren deze goederen het waardevolst.

Al met al werd de gehele boedel geschat op f1873,97 (het huis en de grond niet meegerekend).

Verder had Clasina van der Klugt bij testament van 15 november 1864 bepaald dat haar zoon Ary en haar dochter Petronella het eerste recht hadden om de warmoezerij Het Paradijs tegen taxatiewaarde over te nemen (de andere vier dochters zouden een gelijkwaardig/evenredig deel

krijgen), waarbij haar dochter Petronella ook nog het recht kreeg om alle losse goederen of gereedschappen behorende tot het warmoeziersbedrijf over te nemen.

Zowel Ary als zijn zuster Petronella maakte gebruik van dit recht, hetgeen op 3 november 1868 en 13 februari 1869 voor notaris Hermanus van Zegwaard werd geregeld. De verdeling c.q. splitsing kwam er als volgt uit te zien: Ary Vernou kreeg het noordoostelijke gedeelte van de warmoezerij, strekkende van de Achterweg tot in de Broeksloot alsmede de helft van de behuizing aldaar, groot 98 are en 32 centiaren. Petronella Vernou kreeg de zuidwestelijke helft van de warmoezerij, eveneens strekkende vanaf de Achterweg tot in de Broeksloot, alsmede de andere

Bloemkool, Van Veen's Extra vroege broei.

helft van de behuizing, groot in totaal 90 are en 86 centiares. (Hoe de verdeling van de opstal precies was, is niet geheel bekend.) Daarnaast bleef het recht van overpad voor beiden gelden vanaf de Achterweg tot aan de behuizingen en was het hek voor gemeenschappelijke rekening. Sedert die tijd werd de warmoezerij bestierd door broer en zus; bij de laatstgenoemde wordt dit door haar echtgenoot Stephanus van Veen gedaan.

Dat Ary Vernou zich aardig in de schulden heeft moeten steken om zijn deel van de warmoezerij te kunnen behouden, kunnen we ontleen aan de boedelscheiding die werd opgemaakt voor notaris Hermanus van Zegwaard op 17 mei 1871, naar aanleiding van het overlijden van zijn vrouw Helena van Dorp.

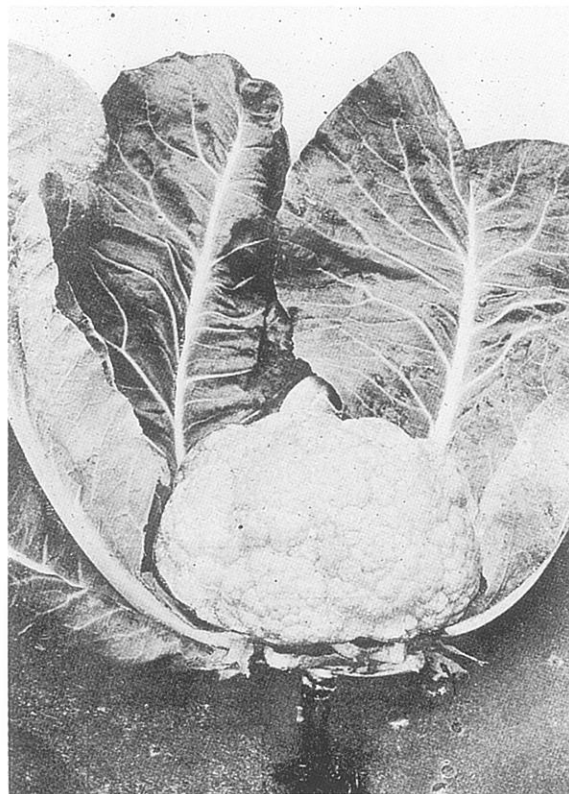
Zo bleken de schulden f2750,- te bedragen en blijkbaar om de lasten hiervan enigszins te kunnen dragen, verhuurde hij een stuk van zijn tuin voor f200,- 's jaars aan zwager Stephanus van Veen. Na ruim 15 jaar met zijn zwager de warmoezerij te hebben geleid, besluit hij zijn deel over te doen aan zijn dochter uit het eerste huwelijk, Clasina Maria Hendriks, geboren Vernou. Opmerkelijk bij deze transactie is dat zijn tweede vrouw Catharina Tersmette met een machtiging van haar man optrad, zowel privé als beheerder der gemeenschap, om deze kwestie voor de Haagse notaris Cornelis Egbertus Petrus Pauwels op 14 november 1885 te regelen.

We kunnen hieruit opmaken dat Ary Vernou zelf niet meer bij machte was dit te doen. Ook uit het feit dat hij nog geen vier maanden daarna op 66-jarige leeftijd in 1886 overleed, mogen we concluderen dat hij ziek was en niet in staat persoonlijk ten kantore aldaar te verschijnen.

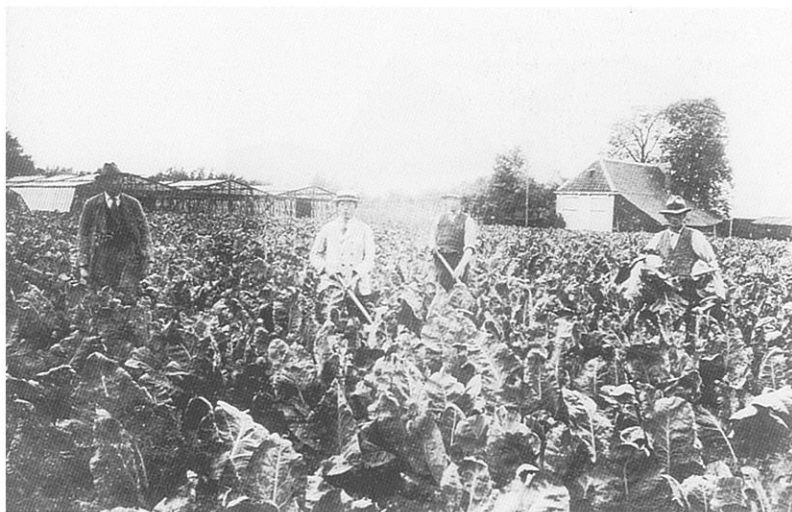
Lang heeft Clasina Vernou de eigendom niet gehouden, want nog binnen een jaar verkocht zij deze via haar man Johannes Hendriks voor f3000,- aan haar oom en tante, inclusief alle gereedschappen, broeiramen, rietmatten en wat er verder los op de tuin aanwezig was. Hierdoor kreeg Stephanus van Veen het hele bedrijf in eigendom. De tuinderij behoorde in die tijd tot een van de grootste in Voorburg, waar menig arbeider in de seizoensmaanden een boterham verdiende. Inmiddels was het enig kind van het echtpaar Van Veen, Theodorus Coenradus, zijn vader komen helpen.

Theodorus Coenradus van Veen huwde te Voorburg op 3 juni 1887 met Anna Petronella van der Ham (1863-1928). Zij was een dochter van Willem van der Ham, bouwman op boerderij Oostenburg aan de Broeksloot aldaar, en Adriana Petronella Hooijmans. Het jonge echtpaar zou zijn intrek nemen in het leeggekomen huis van oom Ary op de warmoezerij.

Naast zijn werk als warmoezier was Theodorus Coenradus ook

vrij actief op maatschappelijk en kerkelijk gebied. Zo vervulde hij verschillende functies binnen de Rooms-Katholieke parochie St. Martinus te Voorburg. Hij was onder meer voorzitter van het Ambestuur, kerkmeester en prefect van de tweede sectie van de Aartsbroederschap van de H. Familie. Toen in 1893 een nieuwe parochiekerk gebouwd moest worden (de huidige St. Martinuskerk aan het Oosteinde), schroomde de familie Van Veen niet een belangrijk deel van de kosten hiervan voor haar rekening te nemen. Men kon dit doen daar de onderneming sterk floreerde, onder meer door een bepaald soort/ras vroege 'Bloemkool'

*In het veld met bloemkolen
staan onder meer Arnoldus*

28 *Johannes, Jacobus
Johannes en Theodorus*

*Wilhelmus van Veen.
Opname uit de jaren '20*

*Stephanus van Veen.
Op de achtergrond de
Delflandsche School.*

waarop men patent had en die erg in trek bleek te zijn.

Het Wonder van Voorburg

Dit was de benaming die men aan deze bijzondere bloemkool gaf. In een vroege catalogus van de Maatschappij voor Zaadselectie en Zaadteelt wordt hierover het volgende gezegd: 'Deze vroege broei- of kaskool (z.g.n. 'Veentjes' of 'Wonder van Voorburg') is een

ras afkomstig van den Voorburgschen tuinder v. Veen. Ze is een zeer vroege, maakt flinke sneeuw-witte kolen, heeft kort blad, waardoor bij tusschenteelt van tomaten deze veel minder te lijden hebben dan bij het gebruik van andere soorten.

Ook zeer geschikt voor rijenkool en vroege veldkool te gebruiken. Dit ras is verder sterk tegen 'schift' (plantenziekte), zoodat het elken tuinder ten zeerste aan te raden is.'

Langzamerhand nam Theodorus Coenradus de leiding van de warmoezerij van zijn vader over en hij was er in 1903 ook geheel eigenaar van.

In de daaropvolgende jaren (1905-1921) vinden er vele veranderingen plaats in de oppervlakte van het warmoezers-bedrijf. Deze veranderingen kwamen onder meer voort uit een grenswijziging tussen Voorburg en Den Haag in 1907, waarbij een deel van de achterlanden gelegen in de Binckhorst-polder bij Den Haag werden gevoegd. Ook de verbreding van de Prinses Mariannelaan eiste stukken grond op. Daarnaast werd door aankoop van grond en ruiling in 1909 met Maria Petronella Hooijmans, de weduwe van Cornelis Koot, een stuk terrein aan het Oosteinde verkregen. Nadat deze grond geschikt was gemaakt voor tuinbouw, kreeg Theodorus Coenradus' zoon Wilhelmus dit toegewezen. Kortom, door al deze veranderingen groeide het bezit uit tot 2

hectare, 83 aren en 88 centiare, haast een verdubbeling in vergelijking met zo'n 35 jaar daarvoor.

Het echtpaar Van Veen-van der Ham kreeg twaalf kinderen, namelijk acht zoons waarvan er twee vroeg overlijden en vier dochters. Het was natuurlijk onmogelijk dat al deze zoons op Het Paradijs hun brood konden verdienen, vandaar dat vader Van Veen naar verschillende mogelijkheden zocht. De oudste zoon Stephanus Willem (1888-1954) zou zich in eerste instantie vestigen op de ouderlijke tuinderij. Hun tweede zoon Wilhelmus Adrianus (1890-1941) zou zich vestigen op de in 1909 door ruiling verkregen grond en de pas opgezette tuinderij aan de Rodelaan naast de oprijlaan van de boerderij Essesteyn te Voorburg-oost. De derde zoon Theodorus Wilhelmus (1893-1981) zou een tuinderij op gaan zetten nabij het terrein van 'Schakenbos' te Leidschendam, terwijl Jacobus Johannes (1898-1983), Arnoldus Johannes (1902-1970) en Johannes Jacobus (1908-1979) zich zouden vestigen als tuinder te Leidschendam op een stuk grond langs de weg Leidschendam-Voorschoten, gelegen tussen de Veursestraatweg en de Vliet.

Vader Theodorus Coenradus heeft dit alles niet meer mee mogen maken, daar hij op 27 juni 1921 plotseling kwam te overlijden, op 58-jarige leeftijd te Voorburg. Zijn weduwe Anna Petronella, geboren Van der Ham

trad sedert die tijd op als boedelhoudster en zette het bedrijf nog enige tijd voort met haar zoons. Echter ook zij wist dat de warmoezerij daar haar langste tijd had gehad, doch de afbraak maakte zij niet meer mee, daar zij op 29 maart 1928 overleed.

De zondvloed over Het Paradijs

De gemeente Voorburg, die hard aan uitbreiding toe was, was in 1919-1920 inmiddels via ont-eigeningsprocedures begonnen stukken grond, bijvoorbeeld langs de Broeksloot, op te kopen, voor onder meer volkshuisvesting. Ook de grond van Het Paradijs zou hieraan niet ontkomen. Toch zou pas op 1 oktober 1928 voor notaris A.J. Schouw te 's-Gravenhage de warmoezierstuin met weg aan de Prinses Mariannelaan en Achterweg, groot 1 hectare 7 aren 90 centiare en de tuin genaamd Het Paradijs met woning gelegen aan de Prinses Mariannelaan te Voorburg, groot 1 hectare 75 aren en 98 centiare door de gemeente Voorburg worden opgekocht voor de somma van f70.390,-.

Hiermee was het lot van de warmoezerij bezegeld. Nadat het bedrijf nog een goed jaar had gedraaid werd in 1930 alles met de grond gelijk gemaakt. Een deel van het puin werd per schip afgevoerd naar de IJsselmeerpolder voor de afsluiting van de Zuiderzeedijk. Hiermee was een definitief einde gekomen aan dit 'aardse paradijs' vanwaar volgens overlevering de eerste rabarber,

die door de toenmalige Engelse gezant in Nederland werd ingevoerd, zijn weg door Nederland begon.

De nog thuis wonende kinderen verhuisden van Het Paradijs naar de Essesteijnstraat in de nieuwe wijk 'Damsigt' in Voorburg-Oost. Stephanus Wilhelmus van Veen verplaatste zijn tuinbedrijf vanuit Voorburg naar Leidschendam, naast dat van zijn broers Jacobus, Arnoldus en Johannes aan de Veursestraatweg aldaar.

Het enige wat heden ten dage nog herinnert aan het warmoeziersbedrijf in Voorburg-West is een straatnaambord met het opschrift 'Paradijsstraat'.

Kinderen uit het huwelijk van Theodorus Coenradus van Veen en Anna Petronella van der Ham, opname uit 1912.

We zien van links naar rechts: Stephanus Wilhelmus, hiervóór Johanna Adriana, op de tafel zittend Johannes Jacobus, hierachter staand Wilhelmus

Adrianus, op de stoel zittend naast de tafel Adriana Maria, hiernaast zittend Jacobus Johannes, hierachter staand Theodorus Wilhelmus, hiernaast Arnoldus Johannes, hiervóór Apolonia Johanna en daarnaast zittend op een stoel Petronella Johanna.

29

Bronnen:

Rechterlijke archieven in Zuid-Holland, Voorburg, 1602-1811, toegangsno. 3.03.08.195, ARA Den Haag

Kaart hoogheemraadschap Delfland, vervaardigd door Cruquius en uitgegeven in 1712

Den Nederlantsen Hovenier, door Jan van der Groen; uitgegeven door de weduwe van Gijsbert de Groot te Amsterdam, 1721

Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832, deel II, Voorburg, uitgave Stichting Kadastrale Atlas Zuid-Holland, 2000

Kadastrale kaart 1812/1819, sectie C, nummers 408 tot en met 420. Directie Kadaster Zuid-Holland te Zoetermeer
Gemeente Voorburg, Oud Archief, burgerlijke stand

Notariële Archieven Zuid-Holland na 1842, standplaats Voorburg, 1839-1896, ARA Den Haag

Afdeling Bewaring en Juridische Zaken te Zoetermeer, Kadaster Zuid-Holland te Zoetermeer

Catalogi Maatschappij voor Zaadselectie en Zaadteelt, 1906

Kadastrale legger no. 440 en 1110, Kadaster Zuid-Holland te Zoetermeer (betreft het stuk grond Rodelaan)

Notariële Akte van Verkoop/Koop, notaris A.J. Schouw te Den Haag, 1928, gemeentearchief Voorburg

Foto's uit de collectie van de auteur, tenzij anders vermeld.

HISTORISCH VOORBURG

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49
2270 AA Voorburg
telefoon: 070 386 13 02

Jaargang 7 • Nummer 1 • 2001

Redactieadres:
Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
telefoon: 070 386 84 95

Redactie:

Anne Jacobs
Gerard Langerak
Kees van der Leer
Trudie Lepoutre

Teksten:

Anne Jacobs
Rolf van der Krogt

Bestuur:

drs. K. van Tuil *voorzitter*
drs. P.B. den Bakker *secretaris*
J.L. Kok RA *penningmeester*
ing. W. Beek *tweede secretaris*
I.E. van der Beesen-van Brussel *lid*
dr. R.M.W. van Gelooven *lid*
S.E.Th. Aalders-Warffemius *lid*
J.H.S.M. de Beer *adviseur*

Grafische vormgeving en lay-out:

Rietje Trapman

Lithografie en productie:

Rinus Sarabèr

Lidmaatschap 2001

f45,-
Gezin f55,-

Penningmeester HVV te Voorburg
Postbank 288321
Rabobank te Voorburg
rekeningnr. 12 76 78 743

ISSN 1381-4672

Copyright:

Overname van teksten uit
'Historisch Voorburg' is uitsluitend
toegestaan na schriftelijke toestemming
van de redactie.

*Gezicht op kassen van tuinderij
Het Paradijs met op de achter-
grond de Haagse gasfabriek en
het kerkhof Sint Barbara.
Het markante bouwsel links is
de watertoren van de tuinderij.
Opname circa 1920*

